

CONSERVACIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI DOCUMENTAL DEL CATALANISME MÈDIC: EL LLIBRE D'ACTES DE L'ASSOCIACIÓ DE METGES I BIÒLEGS DE LLENGUA CATALANA (1915-1937)

José Pardo Tomás (1); Àlvar Martínez Vidal (2)

(1) Institució Milà i Fontanals, CSIC, Barcelona; (2) Centre d'Estudis d'Història de les Ciències, UAB.

Paraules clau: *associacionisme, catalanisme mèdic, patrimoni científic.*

The manuscript documents of the Association of Physicians and Biologists of Catalan Language (1915-1937).

Summary: *This paper is a presentation of the historical framework of a medical and scientific association in Catalonia at the beginning of the twentieth Century, and the general criteria followed in our edition of the Llibre d'Actes de l'Associació de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana (1915-1937) (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004).*

Key words: *associacionism, medical nationalism, scientific heritage.*

El catalanisme mèdic i l'Associació de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana

Anomenem *catalanisme mèdic* el moviment intel·lectual i professional que, en estreta relació amb el catalanisme polític, protagonitzaren els metges catalans durant les primeres dècades del segle XX. Certament, la contribució dels metges a l'obra política i cultural del catalanisme ha estat present en la historiografia local (Casassas Ymbert, 1999; Izquierdo, 2002; Sans Sabrafén, 2002; Calbet, Montañá, 2001). Tanmateix, els estudis realitzats fins ara no han adoptat una perspectiva on tinguem cabuda factors d'àmbit més global pel que fa a l'evolució de les ciències mèdiques en el món occidental. Des del nostre punt de vista, convindria tindre en compte que tot aquest procés va ser coetani de tres fenòmens generals: la forta convicció de la necessitat d'internacionalitzar la comunicació científica (Crawford, 1992; Landström, 1996), el creixement imparable de l'associacionisme professional i el sorgiment de les especialitats mèdiques (Stevens, 1998). Tots tres fenòmens, per cert, tingueren en la creació d'associacions i en la celebració de congressos dos dels instruments més eficaços per guanyar visibilitat en l'esfera pública i alhora per desenvolupar i legitimar estratègies de caire professional (Pancaldi, 1983).

Aquest és el marc general dins del qual cal, necessàriament, situar el sorgiment d'una institució denominada en els seus inicis Associació General de Metges de Llengua Catalana, que fou fundada primordialment per organitzar de manera periòdica uns congressos concebuts per «respondre a un estat integral de la medicina catalana» i presentats com «el vèrtex de la piràmide, convergència i concreció de totes les societats mèdiques dels diversos indrets de Catalunya, Mallorca, València i del Roselló i Provença» (*Primer Congrés*, 1913: 13). Cal afegir que les retòriques èpiques del discurs nacionalitzant no són exclusives del context català, sinó que formen part del discurs públic de la medicina i de la ciència en el marc de la construcció dels estats nació a l'Europa contemporània.

En aquest context, local i general, s'inscriu l'acte fundacional de l'Associació, celebrat el 17 de març de 1913, que el *Llibre d'actes* de l'esmentada associació no recull, perquè comença el 21 de setembre de 1915. L'acte ofereix un interessant panorama de l'entorn social i professional en el qual naixia l'Associació: col·legis professionals, institucions acadèmiques, publicacions i personalitats directament implicades. Inicialment, es pretenia organitzar una «primera reunió general de metges de llengua catalana», la qual, celebrada a Barcelona els dies del 22 al 25 de juny d'aquell mateix any, seria, a tots els efectes, el primer congrés d'una llarga sèrie. Aquest entorn és ja en bona part el mateix que, durant els següents vint-i-dos anys, configuraria la «xarxa social» que mantingué viu —per damunt de problemes externs i interns— el motor associatiu i l'organització dels congressos, veritable eix vertebrador de l'Associació.

Aquell acte del 1913 reuní vint persones, les quals actuaren com a representants de cinc institucions mèdiques o medicofarmacèutiques (la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, la Societat Mèdic-Farmacèutica dels Sants Cosme i Damià, l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, l'Institut Mèdic-Farmacèutic i, naturalment, l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, impulsora de l'Associació),¹ els col·legis professionals de metges de Girona, Lleida, Barcelona i Tarragona, el cos facultatiu de dos hospitals barcelonins (Santa Creu i Sagrat Cor), a més del cos mèdic municipal, també de Barcelona, i vuit revistes científiques (*Archivos de Rinología, Laringología y Otología, Butlletí Mèdic de Girona, Gaceta Médica Catalana, Gazette Catalanne, Revista de Medicina y Cirujía, Revista Valenciana de Ciencias Médicas, Terapia*, i, és clar, els *Annals de Medicina*).

Tot i que en aquella reunió es va dir explícitament que podien pertànyer a l'Associació també els «biòlegs», el cert és que aquesta obertura cap a les ciències naturals no mèdiques no es va reflectir en el nom de l'Associació (i, per tant, en els dels congressos) fins a la reunió del 14 de juny de l'any 1933, com es pot veure en l'acta d'aquella sessió. També és ben cert que, a l'època, la paraula *biòlegs* no designava ni de bon tros un col·lectiu professional tan delimitat com actualment. Només cal recordar que, un any abans de la constitució de l'Associació, August Pi i Sunyer havia participat activament en la fundació de la Societat de Biologia de Barcelona i que, no obstant això, actuà a la reunió constitutiva de l'Associació

1. Felip Proubasta, llavors president de l'Acadèmia, expressava molt clarament la relació entre ambdues institucions: «L'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, que organitzà el Primer Congrés de Metges de Llengua Catalana i infantà l'Associació General de Metges de Llengua [sic] catalana, al despendre de tota funció directora ho feu amb la generositat que sempre ha guiat les seves accions, i desitjant intensament que tant els Congressos com l'Associació tinguin vida plena i pròpera [sic] i treballen amb profit per a l'enaltiment de la Ciència i de la Pàtria, ideals que sols se poden assolir dintre de un ambient de fraternitat per res enterbolida» (ACMCB, *Llib. 1917-1932*, f. 15).

com a representant de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, i no d'aquesta nova i prometedora associació de científics que aviat es transformaria en un dels baluards de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.

El projecte intel·lectual de l'Associació estigué marcat per la voluntat de fer del català la llengua vehicular de les ciències mèdiques, per damunt de divisions socials, administratives i polítiques, tant a l'àmbit privat com al públic i oficial de tots els territoris de parla catalana. De fet, aquesta voluntat obliga a preguntar-se pels públics de l'Associació i per la recepció de la seva producció més significativa: els volums dels nou congressos, amb els discursos, les ponències i les comunicacions. Cal recordar també que el *Diccionari de medicina*, dirigit (i sembla que finançat) per Manuel Corachan i Garcia, va ser fruit d'un acord del 6è Congrés, celebrat a Barcelona del 21 al 23 de juny de 1930. El *Diccionari*, amb la inclusió del vocabulari mèdic popular i els arcaïsmes del català medieval, responia a una voluntat d'ameprar tots els estrats socials i tots els registres lingüístics possibles amb els recursos d'un llenguatge mèdic modern i flexible, i alhora arrelat en la tradició i en el poble. El darrer fascicle del *Diccionari* va ser lliurat l'any 1936. Quan el volum sencer estava rel·ligat i preparat, l'esclat de la Guerra n'impedí la distribució.

La insurrecció militar del 18 de juliol també impedí fer realitat l'acord, pres a Perpinyà a l'Assemblea General de l'Associació del dia 27 de juny, de celebrar a València el 10è Congrés, d'acord amb la proposta presentada oficialment per Llorenç Rubio, conseller municipal de València, en nom de l'Ajuntament Popular, «evocant els vincles que uneixen Catalunya i el País Valencià» i recordant que «justament en 1938, any de celebració del 10è Congrés s'escau el centenari de la conquesta de València». Les últimes pàgines de l'esmentat *Llibre d'actes*, amb l'esborrany encara mecanoscrit de la darrera reunió de 25 de setembre de 1937, són un dramàtic testimoni de les conseqüències d'aquella guerra. Malgrat tot, en el darrer punt de l'acta, els assistents ratificaren la voluntat de celebrar el 10è Congrés a València i encomanaren al secretari, Salvador Vives, d'iniciar els tràmits davant l'Ajuntament per fer efectiva la invitació que Llorenç Rubio havia presentat a Perpinyà. El silenci posterior és eloqüent.

El *Llibre d'actes* de l'Associació de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana

Amb motiu de la VII Trobada de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, celebrada a Barcelona l'any 2002, vam presentar el projecte de recuperació, digitalització i publicació de la documentació manuscrita de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears. Com ja assenyalarem (Martínez Vidal; Pardo Tomás, 2003a: 360-361), entre els materials que ens proposàvem recuperar es trobava «un altre llibre manuscrit de singular interès que es conserva actualment al despatx de presidència»: el *Llibre d'actes* de l'Associació de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, que recull les actes de les reunions des de l'any 1915 fins a l'any 1937, i del qual és actualment dipositària la Fundació Alsina i Bofill.

La idea de l'Associació naixia, precisament, de l'èxit que havia obtingut la convocatòria de la «Primera reunió general de metges de llengua catalana», feta des de les pàgines de la revista *Annals de Medicina* (Fargas, 1912), òrgan d'expressió de l'Acadèmia (Martínez Vidal, Pardo Tomás, 2003b). A partir de llavors i fins a l'esclat de la Guerra Civil, l'Associa-

ció va organitzar huit congressos més: Barcelona, 1917; Tarragona, 1919; Girona, 1921; Lleida, 1923; Barcelona, 1930; Mallorca, 1932; Barcelona, 1934, i Perpinyà, 1936. Amb ocasió de tots els congressos es publicaren diversos volums amb les ponències i les comunicacions presentades, la qual cosa permet conèixer la producció científica en català que l'Associació aconseguí promoure directament entre els metges i biòlegs catalans.

Tanmateix, el manuscrit del *Llibre d'actes* recull una documentació única que no es troba en les esmentades publicacions de l'Associació. Es tracta de les actes de les reunions plenàries en acabar els congressos, de les assemblees generals per aprovar estatuts, o de les juntes directives ordinàries i extraordinàries al llarg de vint-i-tres anys de vida institucional. L'interès d'aquest manuscrit és ben evident; i n'augmenta encara molt més si tenim en compte que, de moment, és l'única documentació manuscrita de l'Associació que ha arribat fins a nosaltres. La via per la qual va arribar a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, que és on a hores d'ara és dipositat (en un armari amb documentació que pertany a la Fundació Alsina i Bofill), ja ha estat referida en altres ocasions (Criado, 1984; Guerrero, 1995, entre d'altres). Manuel Criado, un administratiu de la Mutual Mèdica, que tenia la seua seu al Casal del Metge, igual que l'Acadèmia i la mateixa Associació, va amagar, en el moment de la confiscació de l'edifici per part de les tropes franquistes al gener de 1939, l'esmentat *Llibre* juntament amb altra documentació que ell considerà de gran valor. El va guardar amb l'aquiescència de Salvador Vives Casajoana, darrer secretari de l'Associació, fins que l'any 1975, en assabentar-se de la convocatòria d'un nou congrés de metges i biòlegs de llengua catalana, va decidir lliurar-lo a Josep Alsina i Bofill (Criado, 1984: 32), aleshores president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, entitat convocadora del que hauria de ser el 10è Congrés, celebrat a Perpinyà (Casassas, 1996: 111-118).

En abordar la microfilmació i digitalització de la documentació històrica de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, gràcies a la concessió del projecte «Divulgación médica en la Cataluña noucentista» (CSIC, Ministeri d'Educació, BHA2002-04611-C03-01) i l'autorització del president Joaquim Ramis i del seu successor, Josep A. Bombí, la singularitat d'aquest *Llibre d'actes* feia oportú plantejar-ne la publicació coincidint amb la celebració, per part del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, de l'Any Alsina i Bofill i la convocatòria a València del 17è Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana per a l'octubre de l'any 2004.

L'edició del *Llibre d'actes*

El projecte de publicació d'un CD que contingués el manuscrit digitalitzat i la seua transcripció tenia el suport de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica des de bon començament, i al gener de 2004 el va presentar a la Secció de Ciències Biològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, que decidí aprovar la proposta i tirar-lo endavant. Posteriorment, el Grup de Recerca Francesc Salvà (2002SGR-00097) i el Col·legi Oficial de Metges de Barcelona van contribuir també al finançament de la publicació, coordinada pels dos signants d'aquesta comunicació (Martínez Vidal, Pardo Tomás, 2004).

A més del manuscrit digitalitzat en versió PDF i la seua transcripció (realitzada per Patrícia Alberola, de la Universitat d'Alacant), el CD ofereix uns índexs complets de les persones, institucions i localitats citades al document, la qual cosa facilita la consulta ràpida i di-

recta de les actes pertinents. La navegació es pot fer a l'inrevés: anant des de la citació d'un personatge, institució o localitat en una acta concreta fins a l'índex amb la resta de les referències. El lector pot desplaçar-se per les actes en l'ordre que desitge, perquè disposa d'una barra on se situen totes les transcripcions ordenades cronològicament. En qualsevol moment de la consulta, es pot accedir a la imatge digitalitzada de l'acta corresponent, o al document sencer en PDF.

Aprofitant la flexibilitat que dona una publicació en aquest suport, vam decidir oferir algunes informacions complementàries que, pensem, podien fer atractiva la consulta a un públic més ampli. Així, basant-nos en la freqüència d'aparició en els índexs, seleccionàrem diverses institucions i mig centenar de personatges, dels quals semblava oportú oferir-ne una breu ressenya. La redacció d'aquestes notes biogràfiques fou encomanada a Teresa Huguet Termes (CEHIC, Universitat Autònoma de Barcelona) i a Núria Pérez i Pérez (Observatori de la Comunicació Científica, Universitat Pompeu Fabra). En alguns casos s'han il·lustrat els textos amb imatges adients (fotografies, retrats, caricatures, escuts, etc.). Una barra cronològica relaciona les fites de l'Associació amb els principals esdeveniments de Catalunya, Espanya i Europa a l'època.

Una introducció proporciona al lector algunes claus interpretatives, així com el marc històric general per a la comprensió del document. S'acompanya d'una àmplia bibliografia sobre l'Associació i el seu entorn immediat en la medicina catalana del primer terç del segle xx. Finalment, cal dir que l'edició és presentada per Màrius Foz, president de la Secció de Ciències Biològiques de l'IEC, i per Ricard Guerrero, president de la Fundació Alsina i Bofill.

Bibliografia

- ACMCB (1917-1932), *Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears: Llibre d'actes de la Junta de Govern, 1917-1932*. [Ms.]
- CALBET, J. M.; MONTAÑA, D. (2001), *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)*, Valls, Edicions Cossetània.
- CASASSAS, O. (1996), *Josep Alsina i Bofill, l'exemple*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASASSAS YMBERT, J. (dir.) (1999), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtic.
- CRAWFORD, E. T. (1992), *Nationalism and internationalism in science, 1880-1939: four studies of the Nobel population*, Cambridge, Cambridge University Press.
- CRIBADO I ANTONA, M. (1984), *Història del mig segle del Casal del Metge (recordances de la meua vida, 1934-1984): Del Sindicat de Metges de Catalunya i Balears a la Mutual Mèdica de Catalunya i Balears*, Llagostera, Impremta Nonell.
- FARGAS, M. A. (1912), «Lletra de convit. Adressada als metges, farmacèutics y veterinaris de Catalunya y demés pobles de llengua catalana, ab motiu de la primera "Reunió" que's celebrarà a Barcelona a mitjans del Juny de 1913», *Annals de Medicina*, 6, p. 443-448.
- GUERRERO, R. (1995), «Un llegat d'esperança, un presagi d'acompliment». A: RAMIS, J. (coord.), *Els congressos de metges i biòlegs de llengua catalana: gairebé un segle*, Barcelona, Fundació Uriach, p. 13-18.

- IZQUIERDO, S. (2002), *El doctor Robert (1842-1902): Medicina i compromís polític*, Barcelona, Proa.
- LANDSTRÖM, C. (1996), «Internationalism Between Two Wars». A: ELZINGA, A.; LANDSTRÖM, C. (ed.), *Internationalism and Science*, Londres, Los Angeles, Taylor Graham, p. 46-77.
- MARTÍNEZ VIDAL, A.; PARDO TOMÁS, J. (2003a), «La documentació manuscrita de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears». A: BATLLÓ, J.; BERNAT, P.; PUIG, R. (coord.), *Actes de la VII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 357-364.
- (2003b), «*Annals de Medicina: expressió de la medicina catalana "noucentista"*». A: BATLLÓ, J.; BERNAT, P.; PUIG, R. (coord.), *Actes de la VII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 333-336.
- (coord.) (2004), *Llibre d'actes de l'Associació de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana (1915-1937)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [Format CD-ROM]
- PANCALDI, G. (cur.) (1983), *I congressi degli scienziati italiani nell'età del positivismo*, Bologna, CLUEB.
- Primer Congrés dels Metges de Llengua Catalana: Juny de 1913*, Barcelona, Impr. Viuda Badia.
- RAMIS, J. (coord.) (1996), *Els congressos de metges i biòlegs de llengua catalana: gairebé un segle*, Barcelona, Fundació Uriach.
- SANS SABRAFÉN, J. (2002), *L'evolució de l'ús del català en medicina a Catalunya durant el segle XX: El llarg camí d'una bella i expressiva història*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- STEVENS, R. (1998), *American medicine and the public interest*, 2a ed., Berkeley, Londres, University of California Press.